

Cunoașterea xilogravurii ucrainene în diferite centre tipografice românești (sec. XVII-XIX)

Cornel TATAI-BALTĂ

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie
„1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology
Personal e-mail: ctataibalta@yahoo.com, web: www.uab.ro

The Influence of Ukrainian Woodcuts on Different Romanian Typographical Centers (17th-19th Centuries)

The Ukrainian woodcuts, particularly those accomplished at Kiev and Lviv, reached high values both as the aesthetic and technical aspects are concerned. The influence of the Ukrainian woodcut on the Romanian one contributed to the modernization of national graphic art. The political, ecclesiastical and cultural relations between Romania and Ukraine made their contributions to the development of printing and xylography on the Romanian territory. Among the Ukrainian gifted craftsmen who came to Romania was Ilia A. He decorated Warlaam's Homiletics (Iasi, 1643) which is one of the most beautiful Romanian books. Ukrainian books were intensely circulated within the Romanian monachal and typographical ambience. The Romanian typographical centers in which the book graphics is directly influenced by the Ukrainian one are: Govora, Câmpulung, Mănăstirea Dealu, Târgoviște, Iași, Bucharest, Buzău, Râmnic, Rădăuți, Blaj, Mănăstirea Neamț. Therefore 7 centers are from Wallachia, 3 from Moldavia and 1 from Transylvania. In the 17th century there were 7 centers, in the 18th century, 6 and in the 19th century, 2. The Romanian woodcuts of Ukrainian origin were used as models as well, and in that case the Ukrainian influence is indirect.

Keywords: woodcut, typography, Kiev, Lvov, Iași, Bucharest, Buzău, Blaj.

Xilogravurile ucrainene, aflate la rândul lor în aria de răspândire a artei germane sau a celei italiene¹, sunt folosite ca model în Țările Române, mai cu seamă în timpul domniilor lui Matei Basarab (1632-1654) și Vasile Lupu (1634-1653), dar și în vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), cât și pe parcursul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului al XIX-lea, după cum au sesizat și dovedit diverși cercetători. Între aceștia se află: Nicolae Iorga², P.P. Panaitescu³, Alexandru Busuiocanu⁴, Gheorghe Racoveanu⁵, Atanasie Popa⁶, Gabriel Ștrempel⁷, Virgil Molin⁸, Mircea Tomescu⁹, Viorica Guy Marica¹⁰, Cornel Tatai-Baltă¹¹, Dan Simonescu, Gheorghe Buluță¹², Dragoș Morărescu¹³, Doru Bădără¹⁴, Ana Andreescu¹⁵, Anca Elisabeta Tatay¹⁶ ș. a.

Este cunoscut faptul că în epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, tiparul românesc beneficiază de un real sprijin material și uman sosit de la mitropolitul Kievului, Petru Movilă, al cărui tată fusese, succesiv, domn în Țara Românească și Moldova. Ajutoare de la

Kiev sau de la Moscova se primesc și cu alte prilejuri.

Dintre xilogravorii ucraineni care ilustrează cărți românești menționăm pe Ilia Anagnost (*Cașania lui Warlaam*, Iași, 1643), Theodor Țișevici (*Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652) și Ivan (Ioanichie) Bakov (*Cheia înțeleșului*, București, 1678; *Triod*, Buzău, 1700; *Penticostar*, Buzău, 1701). Aceștia ca și unii gravori români au apelat la tipăriturile ilustrate la Kiev sau Lvov.

Asemenea tipăriturilor ucrainene, cărțile românești din secolul al XVII-lea sunt adeseori prevăzute cu cadre de foi de titlu, împodobite cu subiecte religioase, încadrate de elemente arhitectonice. Ilustrația, cu dubla sa funcție, decorativă și explicativă, atinge un nivel artistic și tehnic superior. Xilogravurile aflate sub incidența aceleiași influențe reprezintă scene variate, sugestive, cu numeroase personaje expresive, fragmente arhitectonice și peisagistice, eșalonate pe mai multe planuri.

Desigur, gravorii în lemn români sau străini, activi în arealul românesc, nu au apelat doar la surse ucrainene.

Receptivi la multiple și diverse tendințe artistice, afirmate în Orient și în Occident, aceștia le-au asimilat în mod creator, realizând o artă proprie, specifică, cu înalte valențe spirituale.

Uneori, cărțile românești sunt ilustrate după plăci de lemn gravate aduse din Ucraina. Așa este realizată imaginea *Regele David șezând pe tron*, semnată L: M. și datată în 1628, din *Psaltirea* de la Govora, tipărită în anul 1637¹⁷. Am dovedit recent că placa de lemn după care s-a tras *Foaia de titlu a Psaltirii* slovenești cu *Ceaslov*, de la Govora, 1638, a fost adusă de la Kiev, unde a fost utilizată în *Ceaslovul* din 1626. După această dată cadrul foii de titlu respectiv nu a mai apărut în cărțile ucrainene¹⁸.

Influența xilografurii ucrainene asupra celei românești poate fi directă sau indirectă, prin mijlocirea altor gravuri.

Centrele tipografice românești în care grafica de carte este influențată direct de cea ucraineană sunt: Govora, Câmpulung, Mănăstirea Dealu, Târgoviște, Iași, București, Buzău, Râmnic, Rădăuți, Blaj, Mănăstirea Neamț. Deci 7 sunt din Țara Românească, 3 din Moldova și 1 din Transilvania. În secolul XVII avem 7 centre, în secolul XVIII, 6 centre, iar în secolul XIX, 2 centre, după cum se va vedea în cele ce urmează:

Secolul XVII

GOVORA: *Fiul risipitor păzind porcii, Evanghelia învățătoare*, 1642, după *Evanghelia învățătoare*, Lvov, 1606¹⁹. La bază s-a aflat o gravură în aramă de Albrecht Dürer (1496).

CÂMPULUNG: *Frontispiciu cu motive florale, Antologhion*, 1643, după *Antologhion*, Lvov, 1643²⁰.

MĂNĂSTIREA DEALU: *Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Dialogul, Liturghier*, 1646, după *Liturghier*, Striatin, 1604²¹ sau Kiev, 1620, 1629, 1639²².

IAȘI: *Cartea românească de învățătură*, numită și *Cazania lui Varlaam*, din 1643, ilustrată cu xilografuri de Ilia Anagnost, artist de renume internațional, care semnează și datează lucrări în cărți de la Lvov și Kiev, aproximativ între anii 1638-1658, necesită o atenție specială. Respectivul meșter execută pentru această carte două *Cadre de foaie de titlu*, ce împodobesc în mod diferit cele două tiraje scoase în cadrul aceleiași ediții, și numeroase ilustrații, 15 dintre ele semnate Ilia sau Ilia A., unele fiind datate în 1641 și 1642. Este evident că anumite gravuri, care evocă crâmpie din istoria bisericească a Moldovei, au fost concepute anume pentru această foarte frumoasă carte ieșeană. În acest sens pledează cele două *Cadre de foaie de titlu* în care figurează, printre alți sfinți, Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, ilustrația care îl prezintă pe același sfânt, precum și gravura care o înfățișează pe *Prea curvioasa Paraschiva*. Desigur pentru alte ilustrații, cum ar

fi, *Intrarea lui Isus în Ierusalim, Învieerea (Coborârea la iad), Coborârea Dubului Sfânt (Rusaliele), Duminica tuturor sfinților, Isus în templu, Nașterea lui Isus, Tăierea împrejur, Botezul Domnului, Bunavestire, Întâmpinarea Domnului, Schimbarea la față, Adormirea Maicii Domnului, Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul ș. a.*, iscusitul gravor a preluat în mod creator diferite elemente existente în xilografurile ucrainene sau în cele germane. Astfel, el conjugă procedeele de tradiție bizantină cu cele de sorginte apuseană²³.

Este interesant de menționat că *Nașterea lui Isus*, semnată de Ilia în *Cazania lui Varlaam* (fig. 1), este asemănătoare cu aceea semnată tot de el în *Apostolul* de la Lvov din 1639 (fig. 2). În ambele imagini²⁴, staulul se află în partea stângă. Lângă acesta sunt redați Fecioara Maria șezând și Iosif în picioare, iar alături este așezat Pruncul Isus în iesle. Boul și asinul abia se zăresc. Cei doi păstori, purtând veșminte specifice secolului al XVII-lea, vin, din partea dreaptă, pentru a se închina noului născut. Gesturile lor firești exprimă o evlavie profundă. Clădirile din fundal, care vor să sugereze Betleemul, sunt înfățișate în conformitate cu perspectiva geometrică. Caracterul realist al scenei biblice este de necontestat. Acest mod de abordare îl întâlnim la gravorul ucrainean și în alte cazuri (*Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul*).

TÂRGOVIȘTE: Omoloagă sub aspect artistic cu *Cazania lui Varlaam*, din vremea domniei lui Vasile Lupu, este *Îndreptarea legii*, imprimată în anul 1652, în timpul domnitorului Matei Basarab. *Cadrul foii de titlu* de o supremă eleganță, care conține scena Înălțarea Domnului, stema Țării Românești – corbul cu crucea în cioc, *zece sfinți în picioare*, și *patru proroci*, este semnată de gravorul ucrainean Theodor Tișevici. Desigur, el s-a inspirat din gravuri din țara sa²⁵. Stau mărturie în această privință cele două ilustrații din *Mystirio*, carte ieșită de sub teascuri în anul 1651: *Taina Botezului*, semnată și dataată Th(eodor) T(ișevici), 1651 (fig. 3), și *Taina mirungerii*, realizată, fără îndoială, de același autor. Reușitele lucrări, delimitate cu volute de tip baroc, nu sunt însă „creații originale” cum s-a spus²⁶, ci prelucrări după xilografuri ucrainene apărute în *Trebnicul (Evhologhionul)* de la Kiev, din 1646. Prima dintre ele poartă o semnătură greu de înțeles și data 1641 (fig. 4). A doua este iscălită, jos la mijloc, de reputatul artist Ilia A(nagnost)²⁷. Dacă în cazul *Tainei botezului*, Th(eodor) T(ișevici) a eliminat cele două medalioane din partea de sus a imaginii, cel din stânga înfățișând *Botezul lui Isus*, în cazul *Tainei mirungerii* a operat mai puține modificări. În locul semnăturii lui Ilia figurează un mascheron, iar filactera de deasupra, care precizează în slavonește despre ce taină este vorba, nu mai plutește în vânt, ci este susținută de doi vulturi.

BUCUREȘTI: Considerăm ca Ivan Bakov (după

călugărie, Ioanichie) era, asemenea confrăților săi de breaslă Ilia Anagnost și Theodor Țișevici, de etnie ucraineană, deși unii cercetători nu sunt de acord cu respectiva origine a celor trei meșteri atât de talentați. El debutează ca xilograf în cartea *Cheia înțelesului*, apărută în capitala Țării Românești în anul 1678. *Cadrul foii de titlu* în stil baroc al acestei cărți, semnat și datat: Ivan B(a)k(ov) 1678, reprezintă o cheie profilată pe un arc de triumf (sau pe o poartă impozantă), surmontat de un semănător. Tipăritura cuprinde un ansamblu de predici, scrise de un teolog ucrainean, traduse în românește după ediția a treia a cărții sale *Kliuci razumeaniia* de la Lvov din 1665. *Cadrul foii de titlu* de la București este gravat după cel din tipăritura lioveană²⁸.

În *Cheia înțelesului* întâlnim și alte xilografuri de inspirație ucraineană: *Duminica tuturor sfinților*, semnată Ivan Bakov 1678, după *Triod țvetnaia*, (*Penticostar*), Kiev, 1631, *Cazania lui Petru Movilă*, Kiev, 1637; *Isus Hristos binecuvântând cu ambele mâini*, după I(lia), *Acatist*, Kiev, 1663; *Frontispiciu cu Isus, flancat de sfinții Pavel și Ioan*, după Ioan Zlatoust, *Beseadă na 14 poslanii ap. Pavla*, Kiev, 1623; *Frontispiciu floral cu rodie*, după *Octoib*, Derman, tip. Monastăria, 1604; *Vinieta cu antrelacuri*, după *Biblia*, Ostrog, 1581²⁹.

Cadrul foii de titlu atribuit lui Damaschin Gherbest, *Evanghelie*, 1682, după Rocu Boj 1636, Gheorghii Erdiac, *Evanghelie*, Lvov, 1636, 1644; *Vinieta cu mascheron*, M. Peloponesianul, *Manual în contra schismei papistașilor*, 1690, după *Trebnic (Erbologhion)*, Lvov, 1645³⁰.

BUZĂU: *Sfântul Ioan Damaschin, Octoib*, 1700, după *Octoib*, Lvov, 1630³¹; M. E., *Vinieta cu cap de înger, pere și struguri, Octoib*, 1700, după Ilia A., 1644, *Trebnic (Erbologhion)*, Kiev, 1646³².

În *Triodul* de la 1700 întâlnim ilustrații de o calitate artistică deosebită, pe care le vom regăsi și la București: Ioanichie B(a)k(ov) 1700, *Învierea lui Lazăr*, după Lazar (?), 1628, *Triod țvetnaia (Penticostar)*, Kiev, 1631; Ioanichie B. 1700, *Intrarea lui Isus în Ierusalim*, după V., *Triod țvetnaia*, Kiev, 1631; Ioani, *Scene din viața lui Iosif*, după V., *Triod țvetnaia*, Kiev, 1631; *Pilda celor zece fecioare*, după *Triod țvetnaia*, Kiev, 1631; *Răstignirea*, după VR Rc 1630, *Triod țvetnaia*, Kiev, 1631³³; *Frontispiciu cu Cina cea de Taină*, după VThZ, 1640, *Triod*, Lvov, 1642³⁴.

Secolul XVIII

BUZĂU: Xilografuri semnate sau atribuite lui Ioanichie Bakov, care sunt desenate „în linii simplificate și aproape grațioase”, relevând „un simț decorativ plin de sentiment”³⁵, împodobesc și *Penticostarul* buzoean, din 1701. Cartea mai posedă o ilustrație, care aparține unui alt autor, după cum se va vedea: Ioanichie B. 1700, *Coborârea la iad*; D. M. 1700, *Necredința lui Toma*; Ioa 1700, *Mironosișele*

la mormântul Domnului; Ioani, *Vindecarea slăbănogului*; Ioanichii B, *Isus și samarineanca*; *Vindecarea orbului*; Ioa... nic, *Înălțarea Domnului*; Ioanichie, *Viziunea patriarhului Petru din Alexandria* (fig. 5); Ioanichie B., *Coborârea Dubului Sfânt*; 1700 (f. probabil Ioanichie Bakov), *Duminica tuturor sfinților*. Este clar că Ioanichie Bakov, precum și autorul care semnează disimulat D. M., s-au inspirat din xilografuri ucrainene aflate în cărțile de la Kiev: *Triod țvetnaia (Penticostar)*, 1631 sau *Cazania lui Petru Movilă*, 1637³⁶ (fig. 6), tipărituri la care s-a mai apelat, așa cum s-a observat mai sus.

RÂMNIC: *Sfântul Ioan Damaschin, Octoib*, 1706, credem că își are originea în xilografura existentă în *Octoib*, Lvov, 1640 (sau în *Penticostar*, Lvov, 1642)³⁷.

Înzestratul gravor și tipograf Popa Mihai Râmniceanul Tipograful, fiul lui Athanasie Papavici, realizează xilografuri care dau dovadă de un înalt simț artistic și decorativ, ce atestă un stil de sursă bizantino-balcanică și bizantino-rusă. În *Antologhionul* din 1737, pentru care el realizează numeroase ilustrații, figurează și *Înălțarea crucii*, semnată Mihai Râmnic(eanu) și datată 1736 (fig. 7). Lucrarea este foarte asemănătoare cu aceea semnată „Selivester Erodia Rocu 1666 i” din cartea lui Lazar (Baranovici), *Meci d(u)b(ov)nâi...*, Kiev, 1666³⁸ (fig. 8).

IAȘI: *Sfântul Ioan Damaschin, Octoib*, 1726 se aseamănă într-o anumită măsură cu cel din *Octoib*, Lvov, 1640 (sau *Penticostar*, Lvov, 1642)³⁹; *Cadrul foii de titlu*, sub forma unei nișe de altar baroc, semnat de talentații meșteri Gligorie T. și Sandul T., din *Antologhionul* tipărit în 1755, este ca arhitectonică aproape identic cu cel din *Antologhionul* de la Lvov din 1632, reluat în *Octoibul* din 1639 și 1644⁴⁰. Acesta este semnat „Gheorghii Ierodiacon Vă Lvove Ro Boj 1632”⁴¹:

RĂDĂUȚI: G(ligorie) și S(andel) sunt autorii *Îngerului păzitor* din *Ciaslov*, 1745 (fig. 9), care seamănă în bună măsură cu cel semnat cu monograma NZ (Nicodim Zubrițki) din *Acatist*, Lvov, 1699⁴² (fig. 10).

BUCUREȘTI: *Vinieta cu antrelacuri, de formă triunghiulară, Ceaslov grecesc și arăbesc*, 1702, la fel ca în *Irmologhion*, Lvov, 1700; *Frontispiciu cu Isus flancat de prorocii Moise și Ilie, Triod*, 1746, foarte asemănător cu cel din *Triod*, Kiev, 1627; *Frontispiciu cu Luarea de pe cruce, Triod*, 1746, foarte asemănător cu cel din *Triod țvetnaia (Penticostar)*, Lvov, 1642; *Frontispiciu cu Punerea în mormânt, Triod*, 1746, foarte asemănător cu cel semnat de VThZ din *Triod țvetnaia (Penticostar)*, Lvov, 1642; Stanci(u) Tipogr(af), *Cadru de foaie de titlu, Ceaslov*, 1785, foarte asemănător cu cel din *Trebnic* sau *Erbologhion*, Kiev, 1646⁴³.

BLAJ: *Sfântul Dorothei, Sanctorum patrum nostrorum Pahomii Aegiptiaci, Dorothei Thebani et Theodori Studitae*, 1768, după *Poncenia*, Kiev, 1628⁴⁴.

Tipograful Petru Papavici Râmniceanu, deopotrivă un iscusit și harnic gravor, semnează, în diferite feluri, la Blaj peste 40 de xilografuri, iar alte peste 20 îi sunt atribuite. Remarcabil continuator al tradiției bizantino-balcanice și bizantino-ruse, el apelează frecvent la modele existente în cărțile românești, în speță de la Râmnic. Uneori, se inspiră din lucrări renascentiste sau baroce, foarte probabil de sursă germană. Realizează, de asemenea, ilustrații după cele existente în cărțile ucrainene:

Petru, *Vameșul și farisenul*, Triod, 1771, după *Evangheliu*, Lvov, 1636, 1644; Petru T., Răstignirea, Triod, 1771, după, *Evangheliu*, Lvov, 1636, 1644, uneltele Patimilor provenind însă din Triod, Râmnic, 1731, 1761; Petru T., Răstignirea, *Strastnic*, 1773, după Ilia 1639, *Apostol*, Lvov, 1639 sau 1665; Petru P. Tip(o)graf, 1773, *Intrarea lui Isus în Ierusalim*, *Strastnic*, 1773, după Ilia, *Apostol*, Lvov, 1639; Petru Pap. Tip., *Sfântul Ioan Gură de Aur*, Petru Papav. T., *Sfântul Vasile cel Mare*, Petru P. Tip., *Sfântul Grigorie Dialogul*, *Liturghie*, 1775, după *Liturghier*, Kiev, 1620, 1629, 1639, sau Striatin, 1604.

Pentru *Minologhion*, 1781, Petru Papavici execută numeroase ilustrații, unele semnate și chiar datate (1770, 1779, 1780), altele nu. Dintre ilustrațiile nesemnate, *Sfântul Andrei* este gravat după *Antologhion*, Lvov, 1638, 1643⁴⁵, iar *Sfântul Vasile cel Mare* și *Sfântul Ioan Gură de Aur* după *Psaltire*, Kiev, 1697. Ultima gravură indică disimulat autorul⁴⁶.

Xilografurile *Botezul*, *Spovedania*, *Cununia*, *Maslul* și *Înmormântarea*, realizate de un autor anonim, din elegantul *Molitvenic (Evhologhion)* de la 1784 sunt copiate după *Evhologhionul* tipărit la Kiev, în 1681⁴⁷.

Mica gravură Îngerul păzitor, Acatistier, 1791 este identică cu cea din *Acatist*, Lvov, 1699⁴⁸.

Secolul XIX

BUCUREȘTI: *Frontispiciul cu Nașterea lui Isus* și *Frontispiciul cu Botezul lui Isus*, *Apostol*, 1820 sunt asemănătoare cu cele din *Tetraevangheliar*, Kiev, 1697⁴⁹.

Dintre cele 34 de xilografuri de dimensiuni reduse⁵⁰, care decorează frumosul *Acatist* din 1823 (reeditat în 1828), 12 mărturisesc că sunt de origine ucraineană: *Maica Domnului Ocrotitoare*, *Iosif și Maria fără de prihană*, *Mașii călăuziți de stea*, *Închinarea magilor*, *Întoarcerea magilor în țările lor*, *Fuga în Egipt*, *Întâmpinarea Domnului*, *Maica Domnului Orantă*, *Fecioara Maria „Făclie primitoare de lumină”*, *Isus salvându-l pe Petru din Marea Galileii*, *Vindecarea orbului din naștere*, *Emanuel în potir*.

Majoritatea ilustrațiilor din carte par a se datora lui Simeon Ierei, iar câteva mai dinamice, cu un desen mai stufos (*Isus salvându-l pe Petru din Marea Galileii*, *Vindecarea orbului din naștere* sau *Învierea lui Hristos*) pot fi atribuite lui Ghervasie Monah. Ambii autori au lucrat în acea vreme

pentru Mănăstirea Neamț și București. Unsprezece din cele 12 xilografuri prezintă anumite asemănări cu cele din *Acatist*, Kiev, 1663, o parte din ele fiind semnate I sau Ili (adică Ilia Anagnost, gravorul *Cazaniei lui Varlaam*, Iași, 1643 și al multor tipărituri de la Lvov și Kiev, după cum s-a mai arătat). *Emanuel în potir* își află analogia însă în *Acatist*, Kiev, 1695. De precizat că respectivele ilustrații nu sunt copiate, ci interpretate, pe lângă asemănări existând și evidente deosebiri⁵¹.

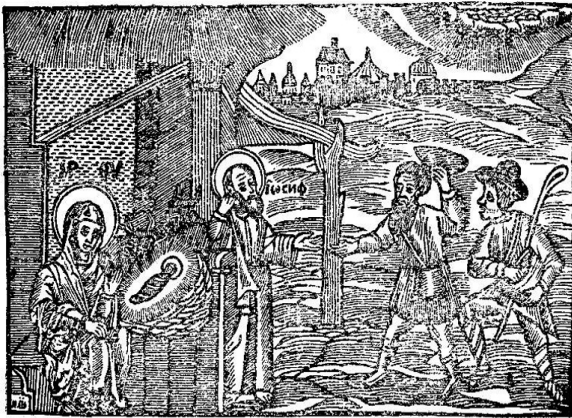
MĂNĂSTIREA NEAMȚ: *Intrarea lui Isus în Ierusalim*, *Evangheliu*, 1821, este realizată după *Psaltire*, Kiev, 1697, dar paginația este inversată. La rândul lui, modelul ucrainean derivă îndeosebi din lucrarea lui Albrecht Dürer, 1509⁵².

Teodosie Monah gravează în 2 ianuarie 1836 lucrarea *Sfântul Ioan Damaschin* pentru *Octoiul* din 1836 (fig. 11). În acest scop recurge la imaginea semnată Feod. a: din *Octoi*, Kiev, 1699⁵³ (fig. 12). Chipul sfântului, gluga sa de pe cap și inscripția din aureolă provin, în schimb, din ilustrația lui Mihail Strilbițki, *Octoi mic*, Iași, 1786⁵⁴.

Influența xilografurii ucrainene, care se ridică la înalte cote valorice sub aspect estetic și tehnic, asupra celei românești a fost benefică, contribuind la modernizarea artei grafice naționale. Ilustrațiile de înrăurire ucraineană, prezentate de noi aici, la care se pot alătura și altele, se repetă adeseori în cărțile apărute ulterior în același centru și chiar în alte centre, dovadă că meșterii și plăcile de lemn gravate de ei circulau intens. Exemplele în acest sens fiind numeroase, cităm doar unul foarte concludent: *Vinieta cu cap de înger, pere și struguri*, prevăzută cu inițialele M. E (probabil Episcopul Mitrofan), din Triod, Buzău, 1700 (executată după Ilia A. 1644, *Trebnic*=*Evhologhion*, Kiev, 1646) există la Buzău și în *Octoi*, 1700, *Penticostar*, 1701, *Apostol*, 1704, apoi în *Liturghier*, Târgoviște, 1713, și ulterior în 10 cărți de București: *Liturghie*, 1728, 1729, *Chiriacodromion*, 1732, *Liturghie*, 1741, *Penticostar*, 1743, *Triod*, 1746, *Cazanii*, 1768, *Octoi*, 1774, Vasile cel Mare și Grigorie Bogoslovul, *Cuvinte puține oarecare*, 1826, *Psaltire*, 1827. O variantă a acestei viniete, semnată și datată Demeter 1730, apare la Râmnic, începând cu *Triodul* din 1731⁵⁵.

O bună parte dintre ilustrațiile românești de sorginte ucraineană, discutate în acest studiu, au fost folosite ca model de gravori care au activat în diferite tipografii din spațiul românesc, sau din afara acestuia, cum ar fi Buda. Astfel, influența ucraineană este indirectă, dar la fel de pozitivă⁵⁶.

Trebuie spus că tipăriturile ucrainene au circulat intens în Țara Românească, Moldova și Transilvania. De pildă, biblioteca din Blaj posedă, în anul 1777, așa cum precizează documentele de arhivă, 18 titluri în 30 de exemplare de carte ucraineană⁵⁷.

Ilia, Nașterea lui Isus, Cașania lui Varlaam, Iași, 1643.

1641, Taina botezului, Trebnic (Erbolohion), Kiev, 1646.

Ilia, Nașterea lui Isus, Apostol, Lvov, 1639.

Ioanichie, Vizinea patriarbului Petru din Alexandria, Pentecostar, Buzău, 1701.

Th(eodor) T(șevici), 1651, Taina botezului, Mystirio, Târgoviște, 1651.

Vizinea patriarbului Petru din Alexandria, Triod petnaia (Pentecostar), Kiev, 1631.

Mihai Râmnic(eanu) 1736, *Înălțarea crucii*, *Antologhion*, Râmnic, 1737.

СФІТЕ ДУШЕ ПАЧІНОРІМІЕВ: НУДЕПІРІА ДЕЛАМІНЕ
 АЦДТОРІ ТЪВ: ЧЕВІПІ АТГАЛЕ АРІПЕ СФІТЕ: АКОПЕ-
 РІМЪ ДЕДРЪЧЕВІ НІПІТІЕ .

G(rigorie); S(andel), *Ingerul păzitor*, *Ceaslov*, Rădăuți, 1745.

Selivestr Erodia Rocu 1666 i, *Înălțarea crucii*, Lazar (Baronovici), *Meci d(u)b(o)rnâi...*, Kiev, 1666.

NZ (Nicodim Zubrițchiu), *Ingerul păzitor*, *Acatist*, Lvov, 1699.

Teodosie Monah, 1836 ianu. 2, *Sfântul Ioan Damaschin, Octoib*, Mănăstirea Neamț, 1836.

Feod. a, *Sfântul Ioan Damaschin, Octoib*, Kiev, 1699.

Note:

1. T. N. Kameneva, A. A. Guseva (ed.), *Ucrainschie cnighi chirililovscoi peciati, XVI-XVIII vv. Catalog izdaniu, Vîpusc I, 1574 g.-I polovina XVII v.*, Moscova, 1976, p. 10.
2. N. Iorga, *L'ornementation du vieux livre roumain*, în *Buletin de l'Institute pour l'etude de l'Europe Sud-Orientale*, X-ème année, 1923, p. 51-58; idem, *Tipografia la români*, în *Almanahul graficeii române*, 1931, p. 32-55.
3. P. P. Panaitescu, *Influence de l'oeuvre de Pierre Moghila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines*, în *Mélanges de l'École roumaine en France*, V, I-ère partie, 1926, p. 1-95.
4. Alexandru Busuioceanu, *Gravura românească veche după un album recent*, în *Gândirea*, IX, nr. 12, 1929, p. 403-405; idem, *Serieri despre artă*, București, Editura Meridiane, 1980.
5. Gheorghe Racoveanu, *Gravura în lemn la Mănăstirea Neamțul*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1940.
6. Atanasie Popa, *Cazania lui Varlaam, 1643, Prezentare grafică*, Timișoara, Editura Helicon, 1944.
7. Gabriel Ștrempel, *Sprîjinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în *Studii și cercetări bibliologice*, I, 1955, p. 15-42.
8. Virgil Molin, *Ilustrația în vechea carte bisericească*, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul LXXVIII, nr. 7-8, 1960, p. 683-719.
9. Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968.
10. Viorica Guy Marica, Cornel Tatai-Baltă, *Surse iconografice și stilistice ale unor teme figurative din xilogravura românească (secolele XVI-XIX)*, în *Acta Musei Napocensis*, XVI, 1979, p. 295-324.
11. Cităm selectiv: Cornel Tatai-Baltă, *Incursiune în xilogravura românească (sec. XVI-XIX)*, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 441-467; idem, *Receptarea xilogravurii ucrainene la Blaj*, în *Ars Transilvaniae*, IV, 1994, p. 97-113; idem, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, Editura Eventus, 1995; idem, *Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoiburile românești vechi*, în *Ars Transilvaniae*, VIII-IX, 1998-1999, p. 245-259; idem, *Modelul ucrainean de origine germană al unei xilogravuri de la Mănăstirea Neamț*, în *Cultura creștină*, Anul VIII, nr. 3-4, 2005, p. 169-179; idem, *Les sources européennes de la gravure sur bois de Blaj*, în *Series Byzantina*, Warsaw, Volume VI, 2008, p. 75-86; idem, *Materialul grafic al Molitvenicului de la Blaj din 1784. Diversitatea surselor sale de inspirație*, în *Transilvania*, Serie nouă, Anul XL(CXLIV), nr. 5-6, 2012, p. 66-72; Cornel Tatai-Baltă, Anca Elisabeta Tatay, *Woodcuts of Byzantine Tradition in the Old Romanian Writings Printed in Blaj (1750-1830)*, în vol. *Nis and Byzantium, Twelfth Symposium*, Nis,

- 3-6 June 2013. *The Collection of Scientific Works*, XII, Editor Misa Rakocija, Nis, 2014, p. 457-466; idem, *Representation of the Sunday of all Saints in the Romanian Icons on Wood, Book Xylographs and Icons on Glass (16th-19th Century)*, in vol. *Nis and Byzantium, Thirteenth International Symposium, Nis, 3-5 June 2014. The Collection of Scientific Works*, XIII, Editor Misa Rakocija, Nis, 2015, p. 401-412; idem, *Xilogravuri semnate de Stanciul Tipograf la București (1780-1806)*, în *Transilvania*, Serie nouă, Anul XLII(CXLVI), nr. 6-7, 2015, p. 14-26; idem, *Xilogravurile de tradiție bizantină ale lui Grigorie Ieromonah din Triodul tipărit la București în anul 1768*, în *Terra Sebus*, 7, 2015, p. 587-606.
12. Dan Simonescu, Gheorghe Buluță, *Pagini din istoria cărții românești*, București, Editura Ion Creangă, 1981; idem, *Scurtă istorie a cărții românești*, București, Editura Demiurg, 1994.
13. Dragoș Morărescu, *Ilie Anagnoste the Xylographer of Petru Movilă and Vasile Lupu*, în *Romania Today*, nr. 7, 1982, p. 35-36; idem, *Un xilograf moldo-vlah: Damaschin Gherbest stemarul*, în *Arta*, Anul XXIX, nr. 7-8, 1982, p. 24-25; idem, *Ioanichie Bacov xilografu*, în *Glasul Bisericii*, Anul XLVIII, 1989, nr. 2-3, p. 143-148.
14. Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 1998.
15. Ana Andreescu, *Arta cărții. Cartea românească veche 1508-1700*, București, Editura Capitel, 2006.
16. Anca Elisabeta Tatai, *Xilogravura de la Sibiu (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007; idem, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011; Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *Reprezentări ale „Cinei celei de Taină” în grafica de carte românească veche (1700-1829)*, în *Scoala Ardeleană*, VII, 2013, p. 53-72; idem, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015; idem, *Xilogravurile de mici dimensiuni dintr-un Acatist de la București (1823,1828)*, în *Transilvania*, Serie nouă, Anul XLIV(CXLVIII), nr. 4-5, 2016, p. 43-50.
17. Gabriel Ștrempele, *op. cit.*, p. 25 și fig. Am constatat că o xilogravură aproape identică, nedată, apare în *Psaltire*, Kiev, 1640. Vezi T. N. Kameneva, A. A. Guseva, *op. cit.*, p. 29, fig. 710.
18. Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, p. 31, fig. 110 și 111.
19. Gabriel Ștrempele, *op. cit.*, p. 25, fig. p. 26.
20. *Ibidem*, p. 24, fig. p. 22.
21. *Ibidem*, p. 24, fig. p. 23, 24. Ilustrațiile românești sunt însă desenate simplificat.
22. T. N. Kameneva, A. A. Guseva, *op. cit.*, p. 14, fig. 357, 358, 359; p. 19, 24, 28, fig. 406, 407, 408.
23. Vezi Atanasie Popa, *op. cit.* p. 28-60; Gabriel Ștrempele, *op. cit.*, p. 30-31, fig. p. 30-32; Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj*, p. 28-30; Dragoș Morărescu, *Ilie Anagnost*, p. 35-36.
24. Atanasie Popa, *op. cit.*, p. 43, fig. 34; T. N. Kameneva, A.A. Guseva, *op. cit.*, p. 28, fig. 697.
25. Gabriel Ștrempele, *op. cit.*, p. 25; Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 82, fig. 56; Ana Andreescu, p. 31-32, fig. 7.
26. *Ibidem*, p. 32-33.
27. T. N. Kameneva, A. A. Guseva, *op. cit.*, p. 32, 64, fig. 726-727.
28. Gabriel Ștrempele, *op. cit.*, p. 33, fig. p. 34. Pentru o analiză detaliată a *Cadrului foii de titlu* vezi Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, p. 17-18, fig. 1-2.
29. Atanasie Popa, *op. cit.*, p. 39, fig. 25-26; Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *op. cit.*, p. 18-19, fig.: 280-281; 282-283; 539-540; 542-543; 663-664.
30. *Ibidem*, p. 23, fig.: 4-7; 667-668.
31. Cornel Tatai-Baltă, *Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoiburile românești vechi*, p. 247, fig. 4-5.
32. Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *op. cit.*, p. 32-33, fig. 685-686.
33. *Ibidem*, p. 19, fig.: 316, 374; 340, 376; 341, 378; 342, 380; 325, 372.
34. Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *Reprezentări ale „Cinei celei de Taină” în grafica de carte românească veche*, p. 58-60, fig. 1-2; idem, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, fig. 580-581.
35. Alexandru Busuioceanu, *Scrieri despre artă*, p. 61.
36. Anca Elisabeta Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, p. 17-22, fig. 331; 361, 362; 332, 364; 333, 337, 329, 281; T. N. Kameneva, A. A. Guseva, *op. cit.*, p. 25, 27, 57, 58, 60, fig. 545, 548, 547, 549, 551, 552, 417, 553, 418, 554 (de menționat că 4 xilogravuri sunt date în 1630, iar 1 în 1631, unele dintre ele fiind semnate criptic).

37. Cornel Tatai-Baltă, *Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoihurile românești vechi*, p. 249, fig. 6-7.
38. A. A. Guseva, T. N. Kameneva, I. M. Polonscaia, *Ucrainschie cnighi chirillovscii peciati, XVI-XVIII vv. Catalog izdaniî, Vîpusc II, Tom 1, Kiervschie izdaniia, 2-I polovinî XVII v.*, Moscova, 1981, p. 14-15, 37, 62, fig. 1281.
39. Cornel Tatai-Baltă, *op. cit.* p. 249, fig. 7-8.
40. Idem, *Gravorii în lemn de la Blaj*, p. 87.
41. T. N. Kameneva, A. A. Guseva, *op. cit.*, p. 26, 28, 31, 34, 66, fig. 806.
42. Cornel Tatai-Baltă, *Incursiune în xilogravura românească*, p. 459, fig. 23; A. A. Guseva, I. M. Polonscaia, *Ucrainschie cnighi chirillovscii peciati, XVI-XVIII vv. Catalog izdaniî, Vîpusc II, Ceast 2, Lvonschie, Novgorod-Severschie, Cesnigovschie, Unevschie izdania, 2-I polovinî XVII v.*, Moscova, 1990, p. 34, 61, 65, fig. 2173.
43. Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, fig. : 676-677; 578-579; 582-583; 584-585; 127-128.
44. Cornel Tatai-Baltă, *Receptarea xilogravurii ucrainene la Blaj*, p. 98-99, fig. 1-2.
45. *Ibidem*, p. 100-102, 111-112, fig. 3-19.
46. A. A. Guseva, T. N. Kameneva, I. M. Polonscaia, *op. cit.*, 31, 69-70, fig. 1605, 1646.
47. Cornel Tatai-Baltă, *Materialul grafic al Molitvenicului de la Blaj din 1784*, p. 68, fig. p. 71-72.
48. Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda*, p. 86-87, fig. 37-38.
49. Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, fig. 623-626.
50. *Ibidem*, fig. 462-485, 487-495.
51. Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravurile de mici dimensiuni dintr-un Acatist de la București*, p. 44-45, fig. 1-46.
52. Cornel Tatai-Baltă, *Modelul ucrainean de origine germană al unei xilogravuri de la Mănăstirea Neamț*, p. 179-182, fig. 1-5.
53. A. A. Guseva, T. N. Kameneva, I. M. Polonscaia, *op. cit.* p. 34, 37, fig. 1666.
54. Cornel Tatai-Baltă, *Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoihurile românești vechi*, p. 256, 258, fig. 16, 20.
55. Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București*, p. 32-33.

56. A se vedea îndeosebi lucrările elaborate de Cornel Tatai-Baltă și Anca Elisabeta Tatay indicate la notele 11 și 16.

57. Cornelius Dima-Drăgan, *Un ensemble bibliologique roumain de Transylvanie date de l'année 1777 (D'après un manuscrit latin inédit)*, în *Studia bibliologica*, IV, nr. 1, 1980, p. 43.

Bibliography:

Popa, Atanasie, *Cazania lui Varlaam, 1643 | Varlaam's Homiletics, 1643*, Timișoara, Editura Helicon, 1944.

Racoveanu, Gheorghe, *Gravura în lemn la Mănăstirea Neamțul | The Woodcut in the Monastery of Neamț*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1940.

Ștrempel, Gabriel, *Sprrijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea | The Support Given by Russia to Romanian Typographies in the 17th Century*, în *Studii și cercetări bibliologice*, I, 1955, p. 15-42.

Tatai-Baltă, Cornel, *Receptarea xilogravurii ucrainene la Blaj | The Reception of Ukrainian woodcut at Blaj*, în *Ars Transilvaniae*, IV, 1994, p. 97-113.

Tatai-Baltă, Cornel, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830) | The Wood Engravers from Blaj (1750-1830)*, Blaj, Editura Eventus, 1995.

Tatay, Anca Elisabeta, Tatai-Baltă, Cornel, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830) | The Woodcut in the Early Romanian Books Printed in Bucharest (1582-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015.

Tomescu, Mircea, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918 | The History of Romanian Book from the Beginning to 1918*, București, Editura Științifică, 1968.

